

Підгурська В.Ю.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

**Удосконалення орфоепічних умінь студентів на заняттях з
"Української мови (за професійним спрямуванням)"**

Із розширенням сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває культура усного мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості. Сучасне суспільство потребує фахівця з високим рівнем культури усного мовлення. Особливо це стосується вчителя початкових класів, оскільки саме він прищеплює школярам основи мовної культури. Мовлення вчителя має бути взірцем правильності. Логічна, точна мова, вміння дібрати тон, темп мовлення, інтонацію розмови, спроможність естетикою слова вплинути на слухача повинні бути внутрішньою потребою кожного педагога. Образність мови, багатство та різноманітність мовлення вчителя – це джерело збагачення мови школярів.

Показником культури усного мовлення вчителя є насамперед дотримання орфоепічних норм української мови. Практичне значення орфоепії надзвичайно важливе, передусім для тих, хто працює з дітьми, оскільки дотримання орфоепічних норм удосконалює мову як засіб спілкування, полегшує взаєморозуміння.

Проблемі порушень орфоепічних норм української мови присвячено праці таких вітчизняних учених, як Н. Бабич, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Капелюшний, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Пономарів, О. Сербенська, Н. Тоцька, Є. Чак та ін.

Перш ніж аналізувати найтипівіші випадки порушення орфоепічних норм української мови, що трапляються у мовленні майбутніх класоводів, доцільно розглянути самий термін "орфоепія". Так, за коротким тлумачним словником лінгвістичних термінів, "орфоепія – система загальноприйнятих правил, що

визначають норми літературної вимови. У поняття літературної вимови входять правила вимови голосних і приголосних у різних позиціях, сполучень звуків у словах, словосполученнях і реченнях, окремих граматичних форм, особливості вимови іншомовних слів, а також норми наголошування та інтонування. "[1; 117].

Щоб краще засвоїти орфоепічні норми слід усвідомлювати, які причини призводять до їх порушення, чого треба уникати в своїй вимові.

Порушення орфоепічних норм відбувається під впливом багатьох чинників. На території Житомирщини українська мова формувалася під впливом говорів північного наріччя, тому багато помилок у мовленні студентів зумовлені саме діалектним впливом, наприклад: *гонука (онука), губі дати(обідати), всьо(все), ню (неї), гурок(огірок), сподніца(спідниця) та ін.* Під впливом російської мови студенти часто припускаються помилок у наголошенні спільнокоренових слів, наприклад: *верба́ – véрба; за́гадка – зага́дка; руко́пис – рукопи́сь; по́друга – подру́га.*

Під впливом працівників ЗМІ, які зловживають літерою г, нехтуючи правописні норми, в мовленні майбутніх класоводів все частіше зустрічаються помилки типу: *елегантний, інтелігент, глянци, грант та ін.*

Порушенням орфоепічних норм є роздільна вимова африкат [дж], [дз] у словах *ходжу, дзвінок, джерело, дзеркало, присуджувати* тощо. Досить часто в усному мовленні студентів чуємо так зване "акання", коли, наприклад, вимовляють *кАаліція*, замість *коаліція*, *гАлава* замість *голова*. Шиплячі звуки в українській мові вимовляються твердо і лише в окремих випадках можуть бути напівм'якими, але на практиці студенти вимовляють *[шч']астя* замість *щастя* або *шепо[ч']у* замість *шепочу*. Під впливом російської мови в мовленні студентів спостерігаємо оглушення дзвінких приголосних (в українській мові дзвінкі приголосні не оглушуються ні в кінці слова, ні в позиції перед наступним глухим звуком), наприклад, *кни[ш]ка* замість *книжка*, *ду[п]* замість *дуб*, *гара[ш]* замість *гараж*. Порушенням орфоепічної норми є також м'яка вимова [л] перед [е] *[л']екція* замість *лекція*, *е[л']ектрика* замість *електрика*,

ка[л']ендар замість календар та [р] у кінці слова, складу ліка[р'] замість лікар, гонча [р'] замість гончар.

Ненормативне наголошування слів різних частин мови є чи не найтипівішим порушенням орфоепічних норм. Найбільше помилок трапляється під час продукування таких слів: *добуток, виразне, відомість, завдання, кілометр, одинадцять, частки, черговий, читання* та ін.

Увагу до цих недоліків мовлення студентів можна привернути на практичних заняттях з "Української мови (за професійним спрямуванням)". Пропонуємо варіанти вправ, які допоможуть закріпити орфоепічні норми української мови.

Вправа 1. У поданих словах поставте наголос. У сумнівних чи складних для вас випадках звертайтеся до довідкових видань. Запам'ятайте наголошення цих слів.

Чотирнадцять, випадок, вимога, добуток, завдання, одинадцять, запитання, виразний, ринковий, фаховий, алфавіт, кілометр, оптовий, котрий, помилка, роблю, читання, разом, курятина, вітчим, бородавка, завжди, спина, рукопис, стовідсотковий, ваги, урочистий, завершити, перепустка, феномен, центнер, сантиметр, кулінарія, новина, батьківський, бюлетень, олень, ненависть, експерт.

Завдання 2. Замість крапок вставте літеру г або т, правильно прочитайте слова.

Моно..рафія, ...ен, під...рунтя, ...уманізм, ло..іка, ...речний, ...рунтовий, ...роно, ор..анізація, ...ендер, ...ума, ...уральня, ..удзик, а..рус, дзи..а, ...едзь, ..енерація, ...рог.

Вправа 3. Перекладіть слова українською мовою, порівняйте наголос в обох варіантах.

Верба, доска, дочка, крапива, кишка, комната, ломкий, разведка, босой, новый, мягкий, простой, подруга, течение, старый, толстый, малый, черствый, твердый, одиннадцать, четырнадцать, восемьдесят, ни за что, беседа, бледный, вводит, вязкий, горячо, горький, кроить, сердиться, черпать, адрес, грушевый,

загадка, журавль, легко.

Вправа 4. Використовуючи словник наголосів, запишіть слова в три колонки: 1) ті, у яких спрощення спостерігається тільки у вимові; 2) ті, які не зазнають спрощення; 3) ті, у яких спрощення відбувається і у вимові, і на письмі.

Щасливий, агентство, об'їзний, тріснути, шістдесят, ремісник, чесний, тижневий, шістсот, вискнути, серцевий, кістлявий, корисний, абстрактний, улесливий, зап'ястний, баластний, пестливий, скнара, серце, туристський, тиснути, хвастливий, шістнадцять, хворостняк, магістр, випускний, рискати.

Вправа 5. З'ясуйте значення наведених слів, різних за наголосом. У складних випадках звертайтеся до словника.

Атлас – атлас, заняття – заняття, відомість – відомість, типовий – типовий, прошу – прошу, поділ – поділ, ніколи – ніколи, пересічний – пересічний, адресний – адресний, запал – запал, видання – видання, об'єднання – об'єднання, переїзд – переїзд, вигода – вигода, туга – туга, шкода – шкода.

Вправа 6. Правильно вимовте слова. Поясніть, від чого залежить вимова буквосполучень дж і дз.

Джаз, відживати, джмелі, узгодження, джерело, дзвонити, джура, заїжджати, підземний, дзеркало, піджартовувати, горджуся, надзвуковий, задзвеніти, сиджу, налагодження, народження, віддзеркалювати, дослідження, бджоли, відзимувати, надзвичайний, надзелень, дзвіночок, піджарювати.

Вправа 7. Виберіть з дужок варіант написання; свій вибір обґрунтуйте.

Хто ж не мріє побувати (в, у) Парижі. (З, із) професором ми вже знайомі. (У, в) Алли день народження в квітні, а (в, у) мене – післязавтра. (З, із, зі) усіх нас ти найкраще склав іспити. (У, в) кого збираєшся зупинитися (у, в) Луцьку? (З, із, зі) грошима люди пов'язують свої бажання та сподівання, а ще віру (у, в) здійснення своїх мрій. Совеня летіло (у, в) ліс на ночівлю. Одним (з, зі, із) інноваційних методів є "Кубування". (У, в) Львові відбудеться наукова конференція з питань гендерної політики. Для теорії (і, та, й) практики вітчизняної лінгводидактики це новий напрям дослідження.

Вправа 8. Дотримуючись орфоепічних норм української літературної мови щодо вимови глухих і дзвінких приголосних, прочитайте подані слова.

Футбол, анекдот, просьба, розписати, безтактний, безкомпромісний, безстрашний, вузький, вогкий, губка, сядьте, сережки, мережка, віжки, відхилити, берегти, кігті, хлібороб, вуж, брід, тулуб, шлюб, слід, масаж, наказ, город, боягуз, похід, через, їжте, безпечний, зцідити, батіг, відсунути, брід.

Вправа 9. Прочитайте слова, звертаючи увагу на вимову [ǔ].

Вовк, лев, кров, був, стовп, вбігти, кривда, вживати, спів, сівба, засув, вдень, ховав, певно, острів, ввечері, все, вдосталь, дивно, вглиб, їв, правда, ввійти, вгорі, вхопив, взути, відправка, любив, вписати, вживав, довго, вписав.

Отже, постійна увага викладача до вимовних особливостей студентів і виконання різноманітних вправ сприяє удосконаленню орфоепічних умінь майбутніх учителів початкових класів.

Список використаних джерел та літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Л. : Світ, 1990. – 232 с.
2. Єлісовенко Ю.П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів // Наукові записки Ін-ту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2004. – Т. 15. – С. 15–22.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова : корот. тлумач. слов. лінгв. термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; [ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
4. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 2013. – 359 с.